

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

АЛБУЛ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.97

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
КОРИСЛИВО – НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ
ВІДНОСНО ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Туляков В'ячеслав Олексійович,
Одеська національна юридична академія,
проректор з міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Стрельцов Євген Львович,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
проректор з навчальної роботи

кандидат юридичних наук, доцент
Допілко Світлана Олегівна,
Одеський юридичний інститут Національного
університету внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального права та кримінології

Провідна установа:

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ),
кафедра кримінального права та кримінології

Захист відбудеться 24 червня 2005 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41. 086. 01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 21 травня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Здобуття Україною незалежності, її активна інтеграція до ЄС передбачають поширення міжнародних зв'язків та адаптування національного законодавства України до законодавства європейських країн. Зближення України зі світовою спільнотою стало невід'ємною частиною політичного іміджу нашої країни і поетапної реалізації потенціалу її геополітичного положення. Проблема актуалізується і тим, що з урахуванням розгортання широкомасштабних антитерористичних операцій у світі, змін політичного клімату в мусульманських регіонах, можна реально прогнозувати зростання міграційних процесів у країнах Європи, у тому числі і в Україні. Разом з тим, масштаби і темпи зростання злочинності в країні зробили її одним з основних чинників, які перешкоджають здійсненню соціальних і економічних перетворень.

За період з 1995 по 2001 рік в Україні було зареєстровано понад 3200 злочинних проявів відносно представників іноземних держав. При цьому 20,5 % від загальної кількості склали корисливо-насилені злочини (грабежі, розбої, вимагання). Враховуючи, що економічні інтереси України, її вигідне географічне положення на пряму пов'язані з участю в міжнародній ринковій системі, в культурних і наукових обмінах, які залучають до країни велику кількість іноземних громадян, вбачається, що забезпечення безпеки представників зарубіжних держав є дійовим засобом підвищення авторитету нашої країни в міжнародному співтоваристві.

Проблеми корисливо-насилені злочинності, профілактичних аспектів і обмеження протиправних проявів відносно іноземних громадян розглядалися багатьма вченими, які зробили значний внесок у розвиток кримінології. Цій проблемі присвячені роботи таких вчених, як А.І. Алексєєв, Ю.П. Алєнін, М.М. Бабаєв, А.К. Байбурін, А.М. Бандурка, М.М. Баранов, В.Г. Бондарчук, Є.П. Вечернін, О.О. Герасун, О.О. Герцензон, О.І. Гуров, А.І. Долгова, О.М. Джужа, С.О. Загороднюк, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, М.В. Корольова, М.В. Кравченко, Г.М. Мінковський, В.В. Тіщенко, В.О. Туляков та ін. Окремим питанням вказаної проблеми присвячені роботи П.П. Андрушка, В.О. Глушкова, В.М. Дрьоміна, О.М. Костенка, О.М. Литвака, П.П. Міхайленка, С.С. Овчинського, В.О. Пашковського, І.П. Портнова, Є.Л. Стрельцова, А.П. Тузова, Ш.І., Ходжамбердієва, В.І. Холостова, Ю.М. Худякова, В.І. Шупілова. Незважаючи на загальний підвищений інтерес до окремих аспектів, комплексне наукове опрацювання проблем профілактики та обмеження корисливо-насилені злочинів відносно іноземців в Україні шляхом аналізу складових кримінологічної характеристики, є новим напрямком досліджень, здатним внести нові елементи, доповнити та поширити знання у цій галузі. Актуальність дослідження зумовлена: по-перше, необхідністю розробки і впровадження альтернативних видів діяльності по соціальному контролю над злочинністю та девіктимізацією жертв злочинів; по-друге, потребою теоретичного обґрунтування і створення концептуального підходу до забезпечення особистої і майнової безпеки іноземців в Україні; по-третє, істотною теоретичною і прикладною значущістю емпіричного аналізу, формування спеціальної техніки превентивної

роботи з іноземцями – жертвами корисливо-насильницьких злочинів, технологій соціальної підтримки жертв злочинів; по-четверте, необхідністю науково вивіреного обґрунтування пропозицій щодо коригування чинного законодавства України про правовий статус різних категорій іноземців, що в змозі реально сприяти підвищенню політичного авторитету України на світовій арені.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до основних напрямів Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, схваленої Указом Президента України № 1560/2004 від 28 грудня 2004 року. Теоретичні та практичні проблеми дисертації досліджувалися в межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права ОНЮА “Кримінологічні та пенітенціарні проблеми у контексті прав людини” на 2001–2005 роки, який є складовою плану науково-дослідної роботи Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави” на 2001–2005 роки (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета та задачі дослідження. Метою дослідження вбачалось встановлення поточного стану корисливо-насильницької злочинності відносно іноземних громадян в Україні, аналіз характерологічних елементів окремих видів корисливо-насильницьких злочинів, особливостей віктимізації і віктимності різних категорій іноземців задля удосконалення існуючих та розроблення нових підходів до питання профілактики корисливо-насильницьких зазіхань відносно іноземних громадян, задля їх мінімізації та поширення соціального контролю над злочинністю.

Для досягнення мети дослідження визначені такі задачі: а) проаналізувати історичний досвід правового захисту іноземців від злочинних зазіхань; б) провести порівняльний аналіз стану корисливо-насильницької злочинності відносно іноземних громадян в Україні, виявити особливості і закономірності її розподілу в різних регіонах країни; в) здійснити системний аналіз найбільш значущих складових кримінологічної характеристики корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян; г) дослідити та визначити особливості процесу віктимізації і віктимності окремих категорій іноземців в умовах сучасної України; дослідити альтернативні форми профілактики злочинів відносно іноземців, поглиблення соціального контролю і організації поведінки з іноземцями – жертвами злочинів в Україні; д) визначити основні напрями кримінологічної профілактики корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців в Україні.

Об'єктом дослідження є феноменологічні та етіологічні особливості та закономірності корисливо-насильницької злочинності відносно іноземців.

Предметом дослідження є світова практика обмеження злочинності відносно представників зарубіжних держав, стан корисливо-насильницької злочинності відносно іноземних громадян в Україні, особливості віктимізації і віктимності різних категорій іноземців в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали сучасні епістемологічні методи пізнання, що ґрунтуються на фундаменті діалектичної логіки. Серед них потрібно виділити такі методи як: історико-правовий метод, який використовувався у дослідженні історичного досвіду правового забезпечення

особистої та майнової безпеки іноземців у багатьох країнах світу, Україні та в країнах, складовою частиною яких вона була, протягом різних історичних періодів; порівняльно-правовий метод, який було застосовано у дослідженні кримінологічних ознак корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців, їхньої динаміки, структури, географії, причинної складової за різні часові періоди. Метод аналізу і синтезу, у вигляді, насамперед, статистичного методу, постійно застосовувався шляхом використання офіційної державної та власноруч сформованої статистичної інформації як одного з джерел надходження відомостей про об'єкт дослідження; метод теоретичного і практичного аналізу емпіричних даних і синтезу наукових підходів, за допомогою якого було опрацьовано масив конкретних кримінальних справ щодо корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян та обґрунтовано основні наукові ідеї роботи. Під час дослідження соціальних та кримінологічних причин корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців було застосовано також метод сходження від абстрактного до конкретного.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням віктимологічних аспектів проблематики кримінологічного розуміння корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців, їх феноменологічних та етіологічних особливостей, а також підходів щодо їх профілактики. У дисертації запропоновано ряд нових у концептуальному плані і важливих для практики понять, положень і висновків, одержаних особисто здобувачем:

визначено й обґрунтовано залежність корисливо-насильницької злочинності відносно іноземців від низки чинників – міграційних процесів, віктимності, етнонаціональних особливостей іноземних громадян, статусу окремих категорій іноземців, відношення держави щодо окремих категорій іноземців, досліджено специфічні зв'язки між ними;

удосконалені поняття “віктимогенний поліфакторний комплекс”, “державна віктимізація іноземців”, “віктимна стигматизація”, “іноземне земляцтво”, “національні віктимні традиції” і розкрито їхню специфіку;

встановлені та обґрунтовані фактори, які обумовлюють підвищену віктимність окремих категорій іноземних громадян в умовах “чужої” держави;

уперше обґрунтовано необхідність часткового перегляду існуючого підходу щодо боротьби з нелегальною міграцією, пов'язаною з нею організованою та транснаціональною злочинністю, латентністю злочинних проявів відносно нелегальних мігрантів шляхом надання їм спеціального статусу;

визначено нові підходи щодо розуміння адаптування національного законодавства України до законодавства країн Європи за проблемами гуманного поводження та допомоги іноземцям – жертвам корисливо-насильницьких злочинів;

висловлено конкретні пропозиції щодо вдосконалення існуючих та впровадження нових методів та заходів щодо профілактики, попередження та боротьби з корисливо-насильницькими злочинами відносно іноземних громадян в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення можуть бути використані:

в галузі науково-дослідної діяльності – як підґрунтя для подальшого опрацювання проблем учення про злочинність корисливо-насильницького спрямування;

у правотворчості – при підготовці проекту нового Закону України “Про іноземні земляцтва в Україні”, а також для внесення окремих змін та доповнень до чинного законодавства України, що регламентує правовий статус іноземців;

у правозастосуванні – рекомендації мають за мету удосконалення практики поводження з жертвами злочинів, встановлення одноманітності щодо розуміння змісту міжнародно-правових актів у цьому питанні, підвищення ефективності вживання профілактично-попереджувальних заходів;

у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, у викладанні спецкурсів щодо профілактики злочинності, віктимології, а також у науково-дослідній роботі викладачів, аспірантів та студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах: “Попередження ВІЛ-інфекції та СНІД серед жінок секс-бізнесу” (Одеса, лютий 1997 р.); “Адміністративно-правові і кримінологічні аспекти діяльності органів внутрішніх справ у прикордонних районах” (Луганськ, травень 2000 р.); “Актуальні проблеми діяльності органів внутрішніх справ по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів” (Одеса, жовтень 2000 р.); Міжнародній науково-практичній конференції пам’яті професора К.Г. Федорова, що проводилася на базі юридичного факультету Запорізького державного університету (Запоріжжя, липень 2001 р.); “Двосторонньому міжнародному (Україна – Молдова) круглому столі з проблем торгівлі людьми” (Одеса, липень 2003 р.). Дослідження, присвячені цій проблемі, здійснювалися автором у процесі діяльності неформальних семінарів “Всі ми – іноземці” кафедри кримінального права, кримінального процесу і східного права юридичного факультету Університету м. Пасау (Баварія, ФРН) у 1992–1993 роках.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відбито у дев’яти публікаціях, сім з них – у фахових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які мають шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 194 сторінки, з них список використаних джерел - 22 сторінки, включає 288 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються об’єкт, предмет, мета і задачі дослідження, його методологічна та емпірична бази, зв’язок роботи з науковими програмами, планами і темами, вказується наукова новизна, розкриваються теоретична і практична значущість отриманих результатів, наводяться дані про їх апробацію, а також про публікації і структуру дисертації.

Перший розділ “Іноземні громадяни як жертви корисливо-насильницьких злочинів” присвячений дослідженню історичного

досвіду правового захисту іноземців від злочинних зазіхань в Україні та зарубіжних країнах; аналізові стану корисливо-насильницької злочинності відносно іноземних громадян в Україні.

У підрозділі 1.1. "Історичний досвід правового захисту іноземних громадян від злочинних зазіхань" розкривається природа становлення світоглядного підходу до статусу іноземців у світовій історії. Визначаються сутність та етапи формування забезпечення особистої та майнової безпеки іноземців з часів Афінської держави до теперішнього часу. Аналізуючи історичні факти та правові акти різних часів, обґрунтовується той факт, що у процесі розвитку та становлення систем законодавства, поширення міжнародних стосунків між державами, які супроводжувалися суттєвими змінами світоглядного підходу до статусу іноземців – від іновірця, чужоземця, до бажаного гостя, – стверджується думка про необхідність та вигідність захисту прав та інтересів іноземних громадян, їхньої особистої та майнової безпеки, заохочення позитивних міграційних процесів.

У підрозділі 1.2. "Стан корисливо-насильницької злочинності відносно іноземних громадян в Україні" досліджуються рівень, структура, динаміка, географія, латентність злочинності відносно іноземців в Україні. Системно викладаючи існуючі точки зору, доводиться необхідність кримінологічного об'єднання грабежів, розбоїв і вимагань, а також осіб, які їх вчинили, в однорідну групу корисливо-насильницьких злочинів, як єдиний масив для дослідження.

За період з 1995 по 2000 рік в Україні було зареєстровано 3243 злочини, скоєні відносно іноземних громадян, і встановлено 2615 осіб, які їх скоїли. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що в структурі злочинних посягань відносно іноземців домінуюче місце належить групі злочинів проти власності (80–85 %). При цьому 20,5 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів складають саме корисливо-насильницькі злочини – грабежі, розбої, вимагання. Коефіцієнт латентності злочинних проявів відносно іноземних громадян в Україні становив 3,0%. Динаміка злочинності відносно іноземців в Україні за період, що досліджувався, свідчить, що, починаючи з 1996 року, в країні спостерігалось зростання кількості зареєстрованих злочинних проявів. Саме в цей період в Україні відмічалось посилення міграційних процесів.

У різних регіонах України рівні таких проявів неоднакові, що зумовлено географічним розташуванням, станом економічного і культурного розвитку регіону, щільністю населення, специфікою міграційних процесів. Найбільш високі коефіцієнти злочинності зафіксовано в Одеській (18,6), Харківській (12,9), Львівській (12,0) і Київській (11,7) областях, які є центрами найбільшої концентрації іноземних громадян. У загальній структурі корисливо-насильницьких посягань відносно іноземців грабежі становили 58,5 %, розбої – 39,0 %, вимагання – 2,5 %. При цьому більшість посягань здійснювалися в групах. Однак, зазначається, що на основі вибіркового дослідження матеріалів слідчої і судової практики не встановлено ознак організованості в діях виявлених злочинців, які здійснювали злочини в групах.

При аналізові загальних показників динаміки злочинності відносно іноземців і динаміки корисливо-насильницької злочинності, встановлено, що коливанням показників злочинності відносно іноземних громадян відповідають аналогічні

коливання корисливо-насильницьких проявів. Доводиться, що саме корисливо-насильницькі злочини є детермінантами динаміки злочинності відносно іноземців.

Детально аналізуючи показники окремих видів корисливо-насильницьких злочинів, скоєних відносно іноземних громадян в Україні, доводиться, що, будучи невід'ємною частиною злочинності взагалі, такі посягання: а) мають відносну стабільність кількісних і якісних показників; б) є масштабним відображенням злочинності відносно іноземців загалом, а також детермінантами її динаміки; в) їм властива кількісна рівноважність видових показників і взаємна доповнюваність; г) володіють відносно рівномірним географічним розподілом; д) досягають найбільших коефіцієнтів інтенсивності в регіонах, що є центрами найбільшої концентрації іноземців; е) знаходяться у певній кореляційній залежності від рівнів міграційних потоків; ж) є групою переважно „міських” злочинів; з) у структурі корисливо-насильницьких злочинів незмінно домінуюче місце займають грабежі.

Другий розділ **"Характерологічні елементи корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні"** присвячений аналізу системи і особливостей складових характерологічних елементів корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні, дослідженню особливостей процесу віктимізації і віктимності різних категорій іноземців в Україні.

У підрозділі 2.1. **"Система і особливості складових характерологічних елементів корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні"** дається аналіз системи і особливостей складових характерологічних елементів корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців в Україні. Кримінологічна характеристика, як комплексне поняття, створює інформаційну модель певного виду або групи злочинів. Характерологічні елементи і показники стану є взаємопов'язаними, взаємодоповнюючими поняттями, що визначають об'єм кримінологічної характеристики конкретного виду або групи злочинів.

Насильство, що є єдиним способом реалізації корисливих спрямувань при здійсненні цієї групи злочинів, являє собою акт поведінки, який характеризується односторонньою деструктивною інтеракцією, спрямованою на протиправне вилучення чужого майна. При здійсненні корисливо-насильницьких злочинів насильство виявляється у формі фізичного, психічного або бінарного – психофізичного, фізично-психологічного, в залежності від домінації елементів. Здебільшого, корисливо-насильницькі злочини відносно іноземців заздалегідь сплановані і ретельно підготовлені. Як правило, процес підготовки корисливо-насильницьких злочинів займав досить тривалий час і включав у себе значний комплекс заходів.

В юридичній літературі відсутня єдина кримінологічна градація місць вчинення злочинів. Класифікація місць здійснення корисливо-насильницьких злочинів повинна бути представлена у вигляді укрупненої, ділимої системи. Елементами такої системи неодмінно виступають найбільш типові місця здійснення посягань: а) місцевість; б) приміщення; в) транспорт.

Згідно з запропонованою класифікацією корисливо-насильницькі посягання відносно іноземців здійснюються в основному на місцевості. Так, 62 % грабежів і розбоїв, 87 % вимагань було вчинено на вулицях, площах, у парках тощо.

При здійсненні вказаних злочинів у приміщеннях, такими частіше за все були приватні квартири, в яких тимчасово, часом нелегально, мешкали іноземці. Місця здійснення злочинів, багато в чому визначаються віктимною активністю самих жертв.

В сучасній юридичній літературі відсутня також єдина точка зору щодо часового розподілу вчинення вказаної групи злочинів. Більшість дослідників констатує той факт, що значна частина корисливо-насильницьких злочинів здійснюється у вечірні часи. Відносний часовий розподіл грабежів і розбоїв у теперішній час не зазнав будь-яких істотних змін. Основна маса вимагань, вчинених відносно іноземців (67,8 %), припадає на денні часи. Сезонний розподіл вказаної групи злочинів пояснюється особливостями міграційних процесів, пов'язаними з організацією навчального процесу у вищих навчальних закладах, туризмом, суб'єктами яких є іноземці. У теперішній час, при здійсненні корисливо-насильницьких злочинів відносно представників зарубіжних країн, основним предметом посягання виступають грошові кошти, що багато в чому визначається процесами, які можна визначити як віктимну стигматизацію іноземців, що являє собою ототожнення останніх з матеріальною надзабезпеченістю, кримінальною доступністю і ворожістю, які нав'язуються громадською думкою. Віктимна стигматизація іноземців каталізує процес злиття двох форм віктимності – евентуальну і децидивну – генеруючи якісно нову, самостійну форму. Злочинець і жертва – суб'єкти єдиної інтеракції. Наявність і характер зв'язків між ними є суттєвими складовими процесу перетину двох форм девіації. Аналіз показників соціальної характеристики особи злочинців, які вчинили корисливо-насильницькі посягання відносно іноземних громадян, дозволив визначити усереднену соціальну модель індивіда, який свідомо йде на такого роду порушення кримінально-правових заборон.

При цьому, встановлено істотні відмінності основних елементів соціальної характеристики групи злочинців, яка досліджується, від аналогічних показників загальної сукупності осіб, які здійснили посягання корисливо-насильницької спрямованості.

Висуваючи посилки про специфічність жертви злочину; специфічність осіб, які здійснюють ці злочини; специфічність інших характерологічних елементів, робиться висновок щодо специфіки самого явища – корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців, яка детермінується, передусім, особливостями процесів віктимізації і віктимності представників цієї соціальної групи. Іноземні громадяни, які прибувають до України, попадають в обставини країни, яка “хворіє” на злочинність, де на профілактику і “медикаментозне” лікування немає коштів, а “хірургічне” втручання не дає дійових результатів. Більше того, кримінальне свавілля супроводжують ентропія норм чинного законодавства, відсутність базової системи соціального контролю, нервозність і агресивність психологічного клімату в країні. Опиняючись у такому середовищі, іноземні громадяни покинуті напризволяще в умовах кримінально-віктимного суспільства. З урахуванням викладеного, саме віктимологічний напрямок впливу на злочинність повинен служити основою програми щодо обмеження злочинних проявів відносно іноземців, стрижнем кримінологічної політики держави.

У підрозділі 2.2. "Особливості процесу віктимізації і віктимності іноземних громадян в Україні" досліджуються особливості, які притаманні віктимізації та віктимності різних категорій іноземців в Україні, визначається низка чинників, які каталізують ці процеси.

Міграційні процеси завжди впливали на хід суспільного розвитку. Соціально-економічні і політичні кризи, міжнаціональні і військові конфлікти породжують якісно принципово нові процеси в міграції і в її кримінологічно значущих характеристиках. Склад мігрантів якісно неоднорідний. Передусім, неоднорідний по мотивах і цілях приїзду, терміну перебування, демографічним, етнічним і соціально-психологічним характеристикам. Звідси, закономірно впливають і відмінності у напрямках впливу мігрантів на стан криміногенної ситуації в регіоні. Традиційно, до категорії мігрантів відносять громадян даної держави; іноземних громадян і підданих, а також осіб без громадянства. При цьому, серед іноземних громадян розрізняють традиційно іноземних громадян – представників далекого зарубіжжя та іноземних громадян, які стали такими внаслідок розпаду держави або ряду держав (громадяни СНД, а також громадяни країн близького зарубіжжя, які раніше входили до складу СРСР, але які не увійшли до СНД). За результатами вибіркового дослідження, більш ніж у 70 % від загального числа корисливо-насильницьких злочинів зафіксовано яскраво виражені чинники, які свідчать про підвищену віктимність іноземних громадян. Послідовно досліджуючи і викладаючи стан міграційних процесів, виокремлюються основні чинники, які сприяють підвищеній віктимності як легальних, так і нелегальних мігрантів в Україні, доводиться, що категорія нелегальних мігрантів найбільш віктимізована, бо процеси особистої віктимізації тут опосередковуються паралельними процесами „державної” віктимізації та віктимізації, яка „нав’язується”, які поряд з:

переважно низьким освітнім рівнем; усвідомленням своєї чужини, невитребуваності, факту нелегального знаходження в країні перебування; незнанням вимог чинного законодавства країни перебування; мовним бар’єром;

заниженим почуттям соціальної справедливості і самооцінки; груповою та індивідуальною конформністю при анонімному способі життя; етнопсихологічними особливостями; недовірою до державних органів; соціальною дезадаптацією особистості,

визначають специфіку процесу індивідуальної і групової віктимізації. Робиться висновок, що специфіка статусу нелегального мігранту визначає специфіку процесу індивідуальної і групової віктимізації нелегальних мігрантів, що являє собою такі взаємопов’язані стадії: потенційна жертва; пасивна жертва; підготовлена жертва; “ідеальна” (очікуюча) жертва. В дисертації наводяться також чинники, які сприяють підвищенню віктимності іноземців – легальних мігрантів, серед яких, як основні, можна виділити: відсутність стійких соціальних зв’язків у місцях перебування; мовний бар’єр; віктимну стигматизацію.

Іноземці, які прибувають до України, попадають в незвичні для себе умови, стикаються з іншими традиціями, правилами поведінки, укладом життя, правовою системою, етичними цінностями. У разі кримінальної віктимізації іноземних громадян за межами своєї батьківщини, ми маємо результат зіткнення стереотипів

поведінки, точку збігу різних за умовами формування типів девіацій. Такий чинник можна визначити як етнопсихологічну особливість віктимізації іноземних громадян, що є одним з основних її чинників. Крім цього, якщо науковці доводять припущення щодо існування національних кримінальних традицій, логічним було б висунення припущень щодо наявності національних віктимних традицій. Таким чином: а) специфіка процесу віктимізації іноземних громадян зумовлена специфікою статусу нелегального/легального мігранта; б) категорія нелегальних мігрантів найбільш віктимізована, бо процеси особистої віктимізації тут опосередковуються паралельними процесами державної віктимізації та віктимізації, яка “нав’язується”, перетворюючи представників цієї категорії на “ідеальні” (очікуючі) жертви, як на індивідуальному, так і на груповому рівнях; в) каталізація процесів віктимізації різних категорій іноземців пов’язана з наявністю певних, схожих у своїй основі, поліфакторних комплексів; г) основним із чинників, які каталізують процеси віктимізації іноземців, є наявність національних віктимних традицій.

Міжнародний досвід розробки заходів впливу на злочинність впливає з того, що в механізмі злочинної поведінки обов’язково присутні три елементи: наявність бажання або мотивації у злочинця; наявність навичок і знарядь для здійснення злочину; наявність реальної можливості здійснити злочин. Говорячи про посягання відносно іноземних громадян, зазначається, що у зв’язці “злочинець – жертва” укладений значний потенціал віктимологічних заходів впливу на злочинність. У наведених вище необхідних елементах механізму злочинної поведінки, наявність у злочинця реальної можливості здійснити злочин, крім інших чинників, включає в себе і чинники підвищеної віктимності жертви. Нейтралізуючи або оптимізуючи такі чинники, можливим є внесення дисбалансу до всієї системи чинників, що складають “наявність у злочинця реальної можливості здійснити злочин”. Крім цього, в процесі впливу на вказаний елемент, відбувається опосередкований вплив і на інший елемент системи – наявність мотивації у злочинця – оскільки потенційна мета посягання стає недоступною, непривабливою, а саме посягання не вигідним, навіть небезпечним. Застосування заходів нейтралізації (оптимізації) факторних комплексів, що підвищують віктимність іноземних громадян, може привести до значного зниження кількості злочинів відносно вказаних суб’єктів і обмеження злочинності загалом.

У розділі третьому "Забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні", який складається з двох підрозділів, досліджуються методологічні основи забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні, аналізуються та пропонуються основні напрями формування концепції забезпечення особистої та майнової безпеки іноземців в Україні.

У підрозділі 3.1. "Методологічні основи забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні" висвітлюються існуючі сучасні погляди щодо новелізації праводержавознавства та власні міркування щодо прийнятності таких для спеціальних кримінологічних досліджень. Визначено методологічні основи формування концепції забезпечення особистої та майнової безпеки іноземців в Україні. У цей час в Україні назріла необхідність розробки державної доктрини соціальної безпеки. У рамках цієї доктрини одне з основних

місць повинна займати концепція загальної кримінологічної безпеки. У свою чергу, спеціальним напрямком загальної кримінологічної безпеки неодмінно виступає концепція забезпечення особистої і майнової безпеки іноземних громадян в Україні. Виходячи з встановленої віктимогенної детермінації більшої частини умисних злочинів (зокрема, корисливо-насильницьких) відносно іноземців, ця концепція повинна мати девіктимізаційну спрямованість “про-активного” і “ре-активного” характеру. Основними принципами формування цієї концепції повинні бути орієнтири, які визначають процеси новелізації методології сучасної науки, а саме: антропологізація, глобалізація, деформалізація.

Засновуючись на “про-ре-активному” характері концепції, як заходи щодо блокування, мінімізації зовнішніх віктимогенних чинників і внутрішнього віктимного потенціалу іноземних громадян, а також щодо усунення і оптимізації наслідків кримінальної віктимізації, неодмінно повинні виступати:

коригування чинного національного законодавства щодо визначення правового статусу всіх категорій іноземців, а також поводження з іноземцями, які стали жертвами злочинів в Україні. Така робота повинна проводитись в рамках Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

визначення комплексу заходів щодо усунення “державної” віктимізації і мінімізації віктимної стигматизації іноземних громадян в Україні;

визнання на державному рівні, розвиток і використання девіктимізаційного потенціалу малих неформальних соціальних груп іноземних громадян – іноземних земляцтв;

розробка і впровадження спеціальних технік превентивної роботи з іноземцями різних категорій, орієнтованих на особливості етнонаціональних характеристик останніх;

застосування альтернативних технологій соціальної підтримки і реабілітації, механізмів реституції і компенсації іноземцям, які стали жертвами злочинів.

У підрозділі 3.2. "Основні напрями концепції забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні" викладено пропозиції щодо впровадження специфічних напрямів забезпечення безпеки різних категорій іноземців в умовах сьогодення, створення належної національної правової бази, виходячи з вимог міжнародно-правових актів, рекомендацій ООН.

На підставах аналізу світової практики обмеження злочинності необхідним і можливим є використання альтернативних напрямів мінімізації злочинів відносно іноземних громадян. Значним, однак, належною мірою не витребуваним потенціалом щодо девіктимізаційних заходів, а також застосування альтернативних технологій соціальної підтримки і реабілітації іноземців, які стали жертвами злочинів, володіють неформальні об'єднання іноземців – іноземні земляцтва. Іноземні земляцтва являють собою неформальні об'єднання іноземних громадян, що склалися на основі етногеографічного, релігійного та інших ознак, за межами держави, громадянами якої вони є. Викладаючи основні ознаки і напрями функціонування іноземних земляцтв, доводиться, що напрями діяльності земляцтв можна віднести до девіктимізаційних заходів універсального характеру, що відповідають висунутим вимогам “про-“ і “ре-активної” спрямованості. Посиленню

такого впливу може послужити законодавче закріплення правового статусу іноземних земляцтв в Україні як громадських формувань, а також подальша розробка комплексної програми “Земляцтво”, основними напрямками якої, відповідно, будуть: а) надання юридичної, соціальної, медичної, психолого-адаптаційної і лінгвістичної допомоги іноземцям; б) створення інформаційної бази рекомендаційного характеру щодо оптимізації віктимної поведінки іноземців у передкримінальних і криміногенних ситуаціях; в) здійснення координації діяльності державних органів і органів самоврядування малих соціальних груп; г) розробка методик поводження представників органів соціального контролю з іноземцями – жертвами злочинів; д) використання потенціалу земляцтв у діяльності щодо запобігання повторної віктимізації.

Окремо акцентовано увагу на проблемі використання потенціалу іноземних земляцтв у забезпеченні прав іноземців, які стали жертвами злочинів, на забезпеченні виконання положень Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року. Дискусійною, але досить значущою, є проблема забезпечення особистої і майнової безпеки нелегальних мігрантів. Особи, які стали жертвами злочинного посягання, незалежно від їх міграційного статусу, повинні мати право безперешкодного звертання до державних органів про вчинені відносно них злочини на території країни перебування. Рішення нелегального мігранта, який став жертвою злочину, звернутися до державних органів, повинно заохочуватися державою шляхом надання всієї повноти процесуальних прав потерпілого відповідно до норм чинного кримінально-процесуального законодавства, Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь в кримінальному судочинстві”. Останнє повинно реалізовуватися шляхом надання відповідних тимчасових віз, які дають право легального перебування на території України протягом досудового слідства і розгляду справи в суді (резидентський статус); неприпустимості негайного вигнання і припинення будь-яких дій по депортації; надання права звертатися з проханням про постійне проживання, отримання статусу біженця або політичного притулку, за наявності підстав, згідно з національним законодавством і міжнародними угодами. Якщо держава, громадянином якої є нелегальний мігрант, відмовляється без причини визнавати його громадянство, в такому випадку країна, де особа стала жертвою злочину, повинна забезпечити цю людину всіма правами, наданими особам, що не мають громадянства, відповідно до Угоди ООН відносно статусу апатридів.

У зв’язку з цим, доцільним є включення до концепції забезпечення особистої і майнової безпеки іноземців в Україні, положень про доповнення існуючої правової бази, зокрема, Закону України “Про правовий статус іноземців”, відповідними заохочувальними нормами, які містять запропоновану регламентацію резидентського статусу для нелегальних мігрантів, віктимізованих в Україні. Інформаційне забезпечення заходів, що плануються, перш за все, повинне бути спрямоване на: а) організацію виховально-девіктимізаційної роботи з іноземцями щодо ознайомлення з основами безпечної поведінки в кризових ситуаціях; б) розробку і розповсюдження друкованих методик щодо основ безпечної поведінки, адаптованих на національні умови; в) проведення роз’яснювальної роботи по

основах чинного законодавства України; г) формування позитивного іміджу іноземців, з метою зниження наслідків “державної” віктимізації і віктимної стигматизації шляхом освітлення у засобах масової інформації позитивних прикладів діяльності зарубіжних культурних центрів та іноземних земляцтв.

Досить істотним джерелом формування Державного фонду допомоги жертвам злочинів, зокрема, для надання компенсацій іноземцям, віктимізованим в Україні, може стати надання частини коштів, які отримуються державою від видачі національних віз і реєстрацій. У цьому випадку, з урахуванням посилення міграційних процесів, реальним є надходження значних фінансових коштів до Державного фонду допомоги жертвам злочинів. Виплата частини коштів, отриманих внаслідок здійснення цього виду діяльності держави, буде мати характер реальної відповідальності держави перед особою – іноземцем, віктимізованим на його території.

ВИСНОВКИ

Іноземні громадяни – специфічний об’єкт для кримінологічних досліджень. Аналіз показників корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців у різних регіонах України свідчить, що такі посягання мають відносну стабільність кількісних і якісних показників; є масштабним відображенням злочинності відносно іноземців загалом, а також детермінантами її динаміки; їм властива кількісна урівноваженість видових показників і взаємна доповнюваність; володіють відносно рівномірним географічним розподілом; досягають найбільших коефіцієнтів інтенсивності в регіонах, які є центрами найбільшої концентрації іноземців; знаходяться у певній кореляційній залежності від рівнів міграційних потоків; є групою переважно “міських” злочинів.

Специфіка процесу віктимізації іноземців зумовлена специфікою статусу нелегального/легального мігранта; категорія нелегальних мігрантів найбільш віктимізована, бо процеси особистої віктимізації тут опосередковуються паралельними процесами “державної” віктимізації та віктимізації, яка “нав’язується”, які, поряд з низкою вищеозначених чинників, визначають специфіку процесу індивідуальної і групової віктимізації. Каталізація процесів віктимізації різних категорій іноземців пов’язана з наявністю, схожих у своїй основі, віктимогенних поліфакторних комплексів.

Кримінологічна характеристика злочинів обов’язково включає в себе характерологічні елементи, які являють собою систему відомостей про:

- способи здійснення і приховування посягання;
- місця і умови обстановки його здійснення;
- часові критерії посягання;
- предмети посягання;

особу злочинця, його жертви і характер значущих зв’язків між ними. Аналіз характерологічних елементів, крім гносеологічного значення в частині дослідження трансформацій злочинної поведінки, може бути застосований для розробки превентивних методик зниження конфліктності і оптимізації віктимної поведінки як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. На основі висунутих посилок про

специфічність жертви злочину; специфічність осіб, які здійснили ці злочини; специфічність інших характерологічних елементів є підстави впевнено говорити про специфіку самого явища – корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні, що детермінується особливостями процесів віктимізації і віктимності представників цієї соціальної групи. Звідси, саме віктимологічний напрям впливу на злочинність повинен служити основою концепції забезпечення особистої і майнової безпеки іноземців, стрижнем кримінологічної політики України.

Виходячи з встановленої віктимогенної детермінації умисних злочинів відносно іноземців, ця концепція повинна мати девіктимізаційну спрямованість “ре-” і “про-активного” характеру. Як заходи по блокуванню, мінімізація зовнішніх віктимогенних чинників і внутрішнього віктимного потенціалу, опосередкованих віктимогенними поліфакторними комплексами, а також по оптимізації наслідків віктимізації іноземців, повинні виступати: коригування національного законодавства в галузі визначення правового статусу іноземців, а також поводження з іноземцями, віктимізованими в Україні; визначення комплексу заходів щодо усунення “державної” віктимізації і віктимної стигматизації іноземців; визнання на законодавчому рівні, розвиток і використання широкого потенціалу в галузі девіктимізації і поводження з жертвами злочинів, неформальних соціальних груп іноземців – іноземних земляцтв; розробка і впровадження спеціальної техніки превентивної роботи з іноземцями, орієнтованої на їх етнонаціональні і психологічні характеристики; застосування альтернативних технологій соціальної підтримки і реабілітації, механізмів реституції і компенсації іноземцям, що стали жертвами злочинних посягань в Україні.

З метою формування в Україні дійової віктимологічної політики, покликаной за допомогою захисту жертв злочинів і організації справедливого поводження з ними, знизити конфліктність і тим самим сприяти мінімізації злочинності як основні напрями пропонуються: розробка і прийняття Закону України “Про іноземні земляцтва в Україні”; розширення і підтримка мережі іноземних земляцтв в регіонах, в рамках комплексної програми “Земляцтво”; внесення доповнень до Закону України “Про правовий статус іноземців” норм, які регламентують надання резидентського статусу нелегальним мігрантам, які зазнали кримінальної віктимізації на території України; організація виховально-девіктимізаційної роботи з іноземцями по ознайомленню з основами безпечної поведінки в кризових ситуаціях; розробка і поширення друкованих методик по основах безпечної поведінки, адаптованих до етнонаціональних умов; проведення консультативної і роз’яснювальної роботи серед іноземців по основах чинного законодавства України; формування позитивного іміджу іноземців засобами масової інформації. Розвиток програм реституції і компенсації іноземцям, віктимізованим в Україні, повинен здійснюватися на основі Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів. Компенсація повинна здійснюватися Державним фондом допомоги жертвам злочинів, який фінансується, крім іншого, за рахунок частини коштів, що отримується державою за оформлення віз і реєстрацій іноземним громадянам в Україні.

Усвідомлення важливості і необхідності заходів, визначених у рамках дослідження, при належному підході, приведе до реальних позитивних результатів у забезпеченні особистої та майнової безпеки іноземців в Україні, встановленні системи справедливого і гуманного поводження з жертвами злочинів, успішної інтеграції України в Європейське співтовариство.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Албул С.В. Иностранные землячества и виктимологические меры воздействия на преступность // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць – Вип. 9. – Одеса: Юрид. л-ра, 2000. – С. 418-423.
2. Албул С.В. Некоторые криминологические проблемы нелегальной миграции // Актуальні проблеми діяльності органів внутрішніх справ по попередженню, розкриттю та розслідуванню злочинів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24-26 жовтня 2001 року). – Ч. I: Проблеми попередження правопорушень. – Одеса: ОІВС МВС України, 2000. – С. 156-160.
3. Албул С.В. До питання про віктимність нелегальних мігрантів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – № 4. – 2002. – С. 36-40.
4. Албул С.В. Криминологическая характеристика краж индивидуального имущества иностранных граждан // Юридичний вісник. – № 2. – 2002. – С. 91-95.
5. Албул С.В. Віктимологічні аспекти оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць – Вип. 14. – Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – С. 90-94.
6. Албул С.В. Потерпілі від злочинів та соціальні послуги // Юридичний вісник України. – 2003. – № 38 (430). – С. 6.
7. Албул С.В. Іноземці – потерпілі від злочинів: проблеми соціального контролю // Юридична Україна. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – № 9. – С. 10-11.
8. Албул С.В. Кражи на производстве: вопросы профилактики // Одеський портовик. – № 24 (2442). – 2003. – С. 7.
9. Албул С.В. Правовий захист іноземців від злочинних посягань: історичний досвід // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – № 4. – 2004. – С. 3-9.

АНОТАЦІЯ

Албул С.В. Криминологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню комплексу питань щодо етіологічних та феноменологічних особливостей та закономірностей корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців в Україні; вивченню природи, закономірностей і

особливостей віктимізації і віктимності іноземців в Україні; протидії злочинності відносно іноземців.

Висвітлюється комплекс питань теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з розробкою організаційно-правових заходів боротьби зі злочинністю відносно іноземців.

Надано кримінологічну характеристику корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні, їх чинників, рівня, структури та географії, латентності, а також особи злочинця та жерви злочину.

Висвітлюються проблеми щодо забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні. Вносяться конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного вітчизняного законодавства з питань протидії злочинності та забезпечення прав потерпілих.

Ключові слова: міграція, злочинність відносно іноземних громадян, детермінанти злочинності, віктимність, іноземні земляцтва.

АННОТАЦИЯ

Албул С.В. Криминалогическая характеристика корыстно-насильственных преступлений в отношении иностранных граждан. – Рукопись.

Дисертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2005.

Дисертация является комплексным исследованием этиологических и феноменологических особенностей и закономерностей корыстно-насильственных преступлений в отношении иностранных граждан в Украине.

Проанализирован исторический опыт обеспечения безопасности иностранцев в различных странах. Детально рассмотрены вопросы специфики корыстно-насильственных преступлений в отношении иностранцев в Украине, их детерминанты.

На основе исследования значительного объема эмпирического материала, приводятся обоснованные выводы о природе, закономерностях и особенностях процессов виктимизации и виктимности различных категорий иностранцев в Украине.

Обосновываются положения о преимущественно виктимогенной обусловленности преступности в отношении иностранцев, основными детерминантами которой являются виктимная стигматизация, “государственная” виктимизация, а также национальные виктимные традиции.

В работе дана криминалогическая характеристика корыстно-насильственных преступлений в отношении иностранцев в Украине, их факторов, уровня, структуры, географии, латентности, системы характерологических элементов, личности преступника и жертвы, а также особенностей связей между ними.

Освещается комплекс вопросов теоретического и практического характера, связанных с разработкой организационно-правовых и альтернативных мер борьбы с

преступностью в отношении иностранцев, нелегальной миграцией; методологические проблемы формирования концепции обеспечения личной и имущественной безопасности иностранных граждан в Украине.

Обосновывается необходимость частичного пересмотра существующего подхода к противодействию нелегальной миграции, а также связанными с ней организованной и транснациональной преступностью

Вносятся и обосновываются предложения о правовом закреплении статуса иностранных землячеств–неформальных объединений иностранцев, возникающих на основе этногеографического, религиозного и иных признаков, за пределами государства, гражданами которого они являются, и обладающих действенным потенциалом девиктимизационного характера; предоставления резидентского статуса нелегальным мигрантам, виктимизированным в Украине; обеспечения реституции и компенсации иностранцам, ставшим жертвами криминальной виктимизации в Украине.

Вносятся конкретные предложения по усовершенствованию отечественного законодательства в области противодействия преступности и обеспечения прав потерпевших, адаптации законодательства Украины к законодательству стран ЕС, соответствия положениям Декларации основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью, как основы формирования действенной виктимологической политики государства.

Ключевые слова: миграция, преступность в отношении иностранных граждан, детерминанты преступности, виктимность, иностранные землячества.

SUMMARY

Sergei V. Albul. Criminological characteristic the mercenary-forcible crimes against the foreign citizenry. – Manuscript.

The dissertation stands for a degree of candidate in Law speciality 12.00.08 – the criminal law and criminology; criminal-executive law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2005.

The dissertation is a dedicated to study of the complex etiological and phenomenological particularities of the mercenary-forcible crimes against the foreign people in Ukraine; the studies of its nature, regularities and characteristics victimization foreigners in Ukraine; prevention criminal encroachments against the foreigners.

This work is illustrated the complex of questions theoretical and practical nature, in accordance with development organizing-legal measures of the fight with criminality against the foreigners. It's given criminological feature mercenary-forcible crimes against the foreign people in Ukraine, their factors, level, structures and geographies, as well as personalities of the criminal and victim. Also in this work illuminated the problems of the provision personal and property safety of the foreign people in Ukraine.

The rows of the measures are offered on improvement Ukrainian legislation in the field of criminality and ensuring the victims rights.

Key words: migration, criminality against the foreigners, determinants to criminality, victimization, foreign communities in Ukraine.